

וכי הוא משקף את השלב הראשון של המנהג ללקט עצמות.

החפירות ביריחו העלו, שקברי-הכוכים הותקנו בשביל קבורה ראשונית בארונות, שהיתה הצורה הנפוצה בקרב היהודים בימי בית שני. הקבורה המשנית החלה רק בשלהי תקופת בית שני.

מעניינת ביותר הופעתה הפתאומית של הקבורה המשנית בגלוסקמות. הסיבות לצורת-קבורה זו עדיין לא נתחזרו די הצורך, אף שהועלו השערות שונות בעניין זה סבירה הדעה שהעלו חוקרים שונים, ובראש וראשונה רחמני, כי הקבורה המשנית בגלוסקמות היא תוצאה האמונה בתחיית-המתים והרצון ללקט את העצמות לאחר שנמק הבשר ונתרצו עוונות הנפטר. ואולם, האמונה בתחיית-המתים אינה מצריכה דווקא ליקוט עצמות, שהרי גם בארונות-העץ נטמנה כל גופה בנפרד. לפיכך נראה לי בעיקר הסיבה השנייה שמביא רחמני, היינו, כי אופל בשרו של האדם ממרק את עוונותיו, וכי רק לאחר-מכן יש ללקט את עצמותיו ולהטמין בגלוסקמה.

מה הביא לתמורה כה גדולה בהשקפת-העולם ולשנויה כה יסודי במנהגי-הקבורה בשלהי תקופת בית שני? על-פי הממצא בבית-הקברות של יריחו חלה התמורה במנהגי-הקבורה בעת ובעונה אחת עם הפיכתה של יהודה לפרובינקיה רומית (6 לסה"נ), כלומר, עם אבדן עצמי-אותה המדינית של יהודה. האם השפיע מאורע מכריע זה גם על החיים הפנימיים של היהודים? שמא בעקבות אבדן החירות המדינית ראו את עצמם היהודים כחוטאים, ומתוך השאיפה לכפר על עוונותיהם הנהיגו קבורה משנית, ובכך חוללו שינוי מהפכני במנהגי-הקבורה ביהודה?

ספרות נבחרת

ל"י רחמני, "עיצוב העיטור של הגלוסקמאות היהודיות בדמות קברים בירושלים", חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ז.

הנ"ל, "גלוסקמות וליקוט עצמות בשלהי תקופת בית שני", קדמוניות יא (תשל"ט), עמ' 102—112.

א' נצר, "ארמנות-החורף של מלכי החשמונאים ובית-ההורדוס ביריחו", קדמוניות ז (1974), עמ' 27—36.

רחל חכלילי, "מנהגי-קבורה בימי בית שני לאור החפירות בבית-העלמין של יריחו", דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות, תשל"ז (בדפוס).

הנ"ל, "משפחה מן ירושלים בקבר יהודי ביריחו", ארץ-ישראל טו, ספר יוחנן אהרני (בדפוס).

Rachel Hachlili, "A Jerusalem Family in Jericho", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 230 (1978), pp. 45—56

יריחו, כלי-חרס מעוטר מקברי-גלוסקמות

6 לסה"נ), וממצא זה מחזק אפוא את התארוך. הקבר שבו נערמו העצמות בערימות נמצא מבחינה סטראטי-גראפית מעל לקברים שהכילו ארונות-עץ. באחת הגול-גלות שהיו בכרך נמצאו שני מטבעות של אגריפס הא' (40—45 לסה"נ) — אולי הונחו על עיני המת כתשלום לכארוך, הספן המיתולוגי המעביר את המתים מעבר לסטיקס אל תוך השאול — ודבר זה מאשש את ההנחה, שקבר זה מאוחר מן הקברים שהכילו ארונות-עץ. מכאן עולה, שטיפוס זה של קבורה — המשקף שוני במנהגי-הקבורה, כלומר, מעבר מקבורה ראשונית לליקוט עצ-מות — הוא מימי הקברים שהכילו גלוסקמות. את הקבורה בגלוסקמות, שבאה ללא ספק במקום הקבורה בארונות, נוהגים החוקרים לייחס לפרק-הזמן שבין שנת 30 לפני סה"נ, בקירוב, ובין חורבן בית שני.* מן החפירות בבית-הקברות של יריחו עולה, כי הקבורה בגלוסקמות הופיעה לפתע סמוך לשנת 10 לסה"נ ונמשכה זמן קצר למדי, עד חורבן העיר בשנת 68 לסה"נ. מעידים על כך נתונים אלה:

1. מבחינה סטראטיגראפית קברי הגלוסקמות מאו-חרים מן הקברים שהכילו ארונות-עץ.
2. על-סמך השוואה עם הממצאים באתרי המאה הא' לסה"נ, ובעיקר מצדה, יש לייחס את כלי-החרס שנמצאו בקברי הגלוסקמות ביריחו למאה הא' לסה"נ.

הקברים שהכילו עצמות שלוקטו שימשו בעת ובעונה אחת עם קברי הגלוסקמות, היינו, במשך המאה הא' לסה"נ. עם זאת ייתכן, כי טיפוס זה מעט קדום מקברי הגלוסקמות,

* על בעיה זו ראה לאחרונה: רחמני, קדמוניות יא, עמ' 111.